

TADQIQOTNING EMPIRIK DARAJASI

Ibragimov G‘anijon G‘ayratovich

“Innovatsion menejment” kafedrası ilmiy dotsenti

Anvarjonov Behruz Baxtiyorjon o‘g‘li

Toshkent Davlat Iqtisodiyot universiteti 4-bosqich talabasi

Annotatsiya: *Ushbu tezisdagi tadqiqotning empirik darajasi va uning ilmiy tadqiqotlar metodologiyasidagi o‘rni o‘rganiladi. Mavzu bugungi kunda dolzarbdir, chunki empirik tadqiqotlar ilmiy bilimlarni amaliyotga tatbiq etish, yangi xulosalar chiqarish va nazariyalarni sinovdan o‘tkazishda muhim rol o‘ynaydi. Shuningdek, empirik metodlar jamiyatning turli sohalarida, jumladan, ta’lim, psixologiya va iqtisodiyotda amaliy ahamiyat kasb etadi.*

Kalit so‘zlar: *empirik tadqiqot, metodologiya, ma'lumot to‘plash, tajriba, kuzatish.*

Abstract: *This thesis examines the empirical level of research and its role in the methodology of scientific research. The topic is relevant today, since empirical research plays an important role in applying scientific knowledge to practice, drawing new conclusions, and testing theories. Empirical methods are also of practical importance in various areas of society, including education, psychology, and economics.*

Keywords: *empirical research, methodology, data collection, experiment, observation.*

Аннотация: *В данной диссертации рассматривается эмпирический уровень исследования и его роль в методологии научного исследования. Тема актуальна сегодня, поскольку эмпирические исследования играют важную роль в применении научных знаний на практике, получении новых выводов и проверке теорий. Эмпирические методы также имеют практическое значение в различных областях общества, включая образование, психологию и экономику.*

Ключевые слова: *эмпирическое исследование, методология, сбор данных, эксперимент, наблюдение.*

KIRISH

Ilmiy tadqiqotlarning asosiy vazifalaridan biri mavjud bilimlarni kengaytirish va chuqurlashtirishdir. Bu jarayonda tadqiqot metodlarining o‘rni katta bo‘lib, ayniqsa empirik metodlar ilmiy ishlanmalarni amaliy jihatdan tasdiqlash yoki inkor etishda muhim ahamiyat kasb etadi. Empirik tadqiqotlar, ya'ni bevosita kuzatish, tajribalar o‘tkazish, so‘rovnomalar va testlar yordamida olingan ma'lumotlar, nazariy bilimlarni real hayotda qo‘llash imkonini beradi. Ushbu tezisdagi tadqiqotning empirik darajasi, uning metodologiyasi va ilmiy izlanishlarda qo‘llanilishi, shuningdek bugungi kunda uning dolzarbligi muhim qilinadi. Empirik tadqiqotning yuksalishi va ilmiy hamjamiyatda ahamiyati bugungi kunda yanada ortib bormoqda, chunki u nafaqat yangi bilimlar kashf qilishda, balki amaliyotda yuzaga keladigan muammolarni hal etishda ham asosiy vosita hisoblanadi.

ASOSIY QISM

Tadqiqotning empirik darajasi ilmiy tadqiqot metodologiyasida muhim o‘rin tutadi. Bu daraja tadqiqotning nazariy asoslarini amaliy jihatdan tasdiqlash yoki inkor etishga

yo‘naltirilgan tajriba va kuzatishlarga asoslangan metodlarni o‘z ichiga oladi. Empirik tadqiqotning maqsadi nazariy tushunchalarni real hayotda qo‘llab ko‘rish, ma‘lumotlarni to‘plash va tahlil qilish orqali yangi bilimlar hosil qilishdir.

Empirik tadqiqotning mohiyati va asosiy jihatlari:

Empirik tadqiqot – bu obyektiv dunyo haqiqatini o‘rganishning asosiy vositalaridan biri bo‘lib, uning xususiyatlari:

□ Boshqariladigan va boshqarilmaydigan omillarni tahlil qilish: Empirik tadqiqotda bir yoki bir nechta omillarni boshqarish orqali natijalarni olish, shuningdek boshqarilmaydigan omillar ta‘sirini o‘rganish mumkin. Bu o‘zgaruvchan va statik hodisalarni tahlil qilishda yordam beradi.

□ Kuzatuvlar va tajribalar: Empirik tadqiqotda oddiy kuzatuvlar yoki maqsadli tajribalar yordamida ma‘lumotlar yig‘iladi. Tajribalar yordamida nazariy gipotezalarni sinab ko‘rish va yangi hodisalarni aniqlash mumkin.

□ Ma‘lumotlarni to‘plash va tahlil qilish: Empirik tadqiqot metodlarida asosiy vazifa – ma‘lumotlarni to‘plash, ularni tizimlashtirish va tahlil qilishdir. Bu jarayon ilmiy natijalarni olish va bilimlarni chuqurroq o‘rganish imkonini beradi.

Empirik tadqiqot metodlari:

Empirik tadqiqotning metodlari orasida quyidagilarni ajratish mumkin:

• Kuzatish: Boshqalar tomonidan amalga oshirilgan tadqiqotlarning natijalarini o‘rganish yoki bevosita obyektlarni va hodisalarni kuzatish. Bu usulda faol qatnashish yoki passiv kuzatuvchi bo‘lish mumkin.

• Eksperiment: Tadbirlarga, sharoitlarga yoki ta‘sir ko‘rsatuvchi omillarga o‘zgartirishlar kiritish orqali ma‘lumot olish usuli. Eksperiment orqali mavjud nazariyalar tekshiriladi va yangi xulosalar olinadi.

• Surveys (so‘rovnomalar): Ma‘lumotlarni olishning ommaviy usuli bo‘lib, respondentlardan to‘plangan javoblar orqali tadqiqot natijalari olinadi.

• Testlar: O‘rganilayotgan obyekt yoki shaxsning xususiyatlarini o‘rganish uchun maxsus testlar o‘tkaziladi. Bu testlar psixologik, pedagogik yoki boshqa sohalarda qo‘llanilishi mumkin.

Empirik tadqiqotning ahamiyati:

Empirik tadqiqot nazariy bilimlarni amaliy sinovdan o‘tkazish, ilmiy nazariyalarni tasdiqlash yoki rad etishda muhim rol o‘ynaydi. Shuningdek, bu metod ilmiy qarorlar qabul qilishda yordam beradi, chunki natijalar faktlarga asoslanadi. Empirik metodlar orqali kashfiyotlar, yangi qonuniyatlar va amaliy tavsiyalar ishlab chiqiladi.

Tadqiqotning empirik darajasi ilmiy jarayonning amaliy jihatlarini yoritib, nazariy va amaliy bilimlarni birlashtirishda muhim o‘rin tutadi. Empirik tadqiqot metodlari orqali biz real dunyo haqidagi bilimlarni yangilash va chuqurlashtirish imkoniga ega bo‘lamiz. Bu esa, o‘z navbatida, ilm-fanning rivojlanishiga va amaliyotga katta hissa qo‘shadi.

Tadqiqotning empirik darajasi ilmiy izlanishlarning amaliy va nazariy jihatlarini birlashtiradi. Bu jarayon ilmiy g‘oyalarning amalda qanday tasdiqlanishini yoki rad etilishini ko‘rsatadi, shuningdek, yangi bilimlarni shakllantirish uchun muhim asos yaratadi. Empirik

tadqiqot metodlari nafaqat ilmiy nazariyalarni sinovdan o'tkazish, balki real hayotda yuzaga keladigan masalalarni hal etishda ham katta ahamiyatga ega.

□ Empirik tadqiqot metodlari: Empirik tadqiqotlar turli metodlar yordamida amalga oshiriladi. Bular orasida eng keng tarqalganlari kuzatish, eksperimentlar, so'rovnomalar, va testlar hisoblanadi. Kuzatish metodida tadqiqotchi obyektini yoki hodisani bevosita kuzatadi, unda o'zgarishlar yoki xususiyatlar ro'y berishini aniqlaydi. Eksperimentlar yordamida ilmiy gipotezalar sinovdan o'tkaziladi, shuningdek, ba'zi omillarni o'zgartirib, natijalarni tahlil qilish imkonini beradi. So'rovnomalar esa katta miqdordagi respondentlar orasidan ma'lumot olish uchun qo'llaniladi, bu metod yordamida jamiyatning turli qatlamlari haqida aniq ma'lumotlar to'planadi. Testlar esa asosan psixologik yoki pedagogik tadqiqotlarda qo'llaniladi va shaxsiyat xususiyatlarini, bilim darajasini o'lchashda yordam beradi.

□ Empirik tadqiqotning nazariyaga ta'siri: Empirik metodlar nazariy bilimlarni sinovdan o'tkazish, ularni real holatga moslashtirishda katta rol o'ynaydi. Tadqiqotchi nazariy gipoteza yoki konsepsiyani ishlab chiqqanidan so'ng, bu nazariyani empirik metodlar yordamida tekshirishi kerak. Masalan, biror pedagogik yoki psixologik nazariyani tekshirishda eksperimentlar va kuzatuvlar yordamida ularning real sharoitlarda qanday ishlashini aniqlash mumkin. Shu tarzda, empirik tadqiqotlar nazariy bilimlarni amaliyot bilan bog'laydi va yangi ilmiy xulosalarni keltirib chiqaradi.

□ Empirik tadqiqotlarning amaliy ahamiyati: Empirik tadqiqotlar ilmiy nazariyalarni tasdiqlash yoki inkor etishda emas, balki jamiyatda mavjud muammolarni hal etishda ham asosiy vosita bo'lib xizmat qiladi. Masalan, iqtisodiyot sohasida yangi strategiyalarni ishlab chiqishda empirik metodlar yordamida bozor o'zgarishlari va ularning ijtimoiy ta'siri o'rganiladi. Ta'lim sohasida esa o'quv jarayonlarini takomillashtirish va pedagogik metodlarning samaradorligini baholashda empirik tadqiqotlar natijalari muhim rol o'ynaydi. Shuningdek, sog'liqni saqlashda, psixologiya va yuridik sohalarda ham empirik metodlar yordamida yangi yondashuvlar ishlab chiqiladi.

□ Empirik tadqiqotlarning cheklovlari va muammolari: Empirik tadqiqotlarning muvaffaqiyatli o'tkazilishi uchun bir nechta shartlar mavjud. Birinchidan, tadqiqotchi obyekt yoki hodisani to'g'ri kuzatishi yoki tajriba qilish uchun zarur sharoitlarni yaratishi kerak. Ikkinchidan, ma'lumotlarning ishonchliligi va aniqligi muhim ahamiyatga ega. Empirik tadqiqotlarda yig'ilgan ma'lumotlar ko'pincha sub'ektiv bo'lishi mumkin, bu esa natijalarning aniqligiga ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shu sababli, tadqiqotchilar ma'lumotlarni tahlil qilishda ehtiyotkorlik bilan yondoshishlari zarur.

Empirik tadqiqotlarning ilmiy va amaliy ahamiyati yuqori bo'lib, ular nazariy bilimlarni amaliy sinovdan o'tkazish, yangi bilimlar hosil qilish va jamiyatda yuzaga keladigan muammolarni hal etishda katta rol o'ynaydi. Tadqiqotning empirik darajasi ilmiy izlanishlarning asosiy vositasi sifatida nafaqat nazariyalarni sinovdan o'tkazish, balki amaliyotda qo'llaniladigan yangi metodlar va yondashuvlarni ishlab chiqishda ham muhim o'rin tutadi. Empirik tadqiqotlar ilm-fan va jamiyat o'rtasidagi aloqani mustahkamlashga xizmat qiladi va bilimlarning haqiqiy hayotga tatbiqini ta'minlaydi.

XULOSA

Tezisning empirik darajasi ilmiy izlanishlarning amaliy va nazariy jihatlarini birlashtiradi, shuningdek, nazariy bilimlarni real sharoitlarda sinovdan o‘tkazishga imkon beradi. Empirik tadqiqotlar yordamida ilmiy gipotezalar tekshiriladi, yangi xulosalar chiqariladi va mavjud bilimlar chuqurlashtiriladi. Bu metodlarning ahamiyati nafaqat ilmiy rivojlanish uchun, balki jamiyatning turli sohalarida yuzaga keladigan amaliy muammolarni hal etishda ham juda katta. Empirik tadqiqotlar orqali olingan natijalar yangi yondashuvlar va metodlarni ishlab chiqishda, shuningdek, mavjud tizimlarni takomillashtirishda asosiy vosita bo‘lib xizmat qiladi. Shunday qilib, empirik metodlar ilmiy faoliyatni amaliyot bilan bog‘lab, bilimlarni kengaytirish va haqiqiy dunyoda qo‘llash imkoniyatini yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Mill, J. S. (2002). *A System of Logic*. Harper & Row.
2. Lakatos, I. (1978). *The Methodology of Scientific Research Programmes*. Cambridge University Press.
3. Popper, K. (2002). *The Logic of Scientific Discovery*. Routledge.
4. Creswell, J. W. (2014). *Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches*. SAGE Publications.
5. Denscombe, M. (2014). *The Good Research Guide: For Small-Scale Social Research Projects*. Open University Press.
6. Neuman, W. L. (2014). *Social Research Methods: Qualitative and Quantitative Approaches*. Pearson Education.
7. Schick, T. (2014). *The Logic of Scientific Inquiry*. University of Chicago Press.
8. Gray, D. E. (2018). *Doing Research in the Real World*. SAGE Publications.
9. Bogdan, R., & Biklen, S. K. (2007). *Qualitative Research for Education: An Introduction to Theories and Methods*. Pearson Education.
10. Shulman, L. S. (1987). *Knowledge and Teaching: Foundations of the New Reform*. Harvard Educational Review.